

Ο ΘΩΜΑΣ ΑΚΥΙΝΑΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Σημείωμα ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς βιβλίου † L. Petit, † X. Sideridis, M. Jugié, Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου "Ἀπαντα τὰ εὗρισκόμενα, τόμ. 1—8, Paris, 1928—1936.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας χαρακτηρίζεται ἀπὸ μίαν ἀναλαμπὴν τῆς διανοήσεως. Ἡ ἑλληνορωμαϊκὴ φλόξ τοῦ πολιτισμοῦ προτοῦ γὰρ σβύσῃ ἀνυψοῦται διὰ τελευταίαν φορὰν. Ἦνα ἀκριβῶς τῶν χαρακτηριστικῶν προσώπων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Σχολάριος, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἦτο ὡς ἄνθρωπος δράσεως εὐρείας καὶ ποικίλης, ὅτι καὶ ὡς συγγραφεὺς ἠσχολήθη μὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σχολαρίου ὀλίγα κατὰ καιροὺς ἐδημοσιεύθησαν, τὰ ὁποῖα καὶ ἀνεδημοσίευσεν ὁ Migne (τομ. 80), τὸ πλεῖστον ὅμως ἔμενεν ἀδημοσίευτον. Ἰνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν ἀκριβῶς μὲ τὰς νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενας φιλοσοφικὰς ἐργασίας τοῦ Σχολαρίου. Αὐταὶ εἶναι δύο κατηγοριῶν, ἦτοι 1) ἐπεξεργασίαι τοῦ Θωμά καὶ τοῦ Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ καὶ 2) πρωτότυποι ὑπομνηματισμοὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην.

"Ὅποιος ἐκ τύχης ἐξεφύλλησεν κατάλογον Βυζαντινῶν χειρογράφων θὰ παρετήρησεν, ὅτι κυριολεκτικῶς ἐλλείπουν μεταφράσεις ἐκ τῶν λατινικῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Ἐὐεξήγητον γεγονός, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ εὐρυμαθῆς καὶ νομομαθῆς Φίλιππος ἠγνόει, ὡς γνωστόν, τὴν γλῶσσαν τῶν Πανδεκτῶν. Μετὰ τὰς σταυροφορίας ὅμως ἔχομεν μίαν ἐπίδρασιν τῶν δυτικῶν ἠθῶν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν, π. χ. τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐνόρκιων δικαστηρίων, καὶ μίαν αὐξησιν τῶν σχέσεων ἀνατολῆς καὶ δύσεως. Οἱ «βάρβαροι λατῖνοι» κατακλύζουσι τὸν κόσμον. Φυσικὸν τοῦτου ἐπακόλουθον εἶναι ἡ διάδοσις τῆς λατινικῆς γλώσσης. (Σχολ. I. 382). Παρὰ ταῦτα οἱ λόγιοι ἐξακολουθοῦν νὰ καταφρονοῦν τὴν λογοτεχνίαν τῶν βαρβάρων (Σχολ. VII. 4. — I. — 382), καὶ νὰ ἀποφεύγουν νὰ μιανθῶσιν ἐκ τῶν ἔργων τῶν δυτικῶν, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς οὔτε ὡς Χριστιανούς ἀνεγνώριζεν (Σχολ. I. 376 καὶ ἐφ.). Βραδέως ὅμως καὶ τῇ ἐπιδράσει ἰδίᾳ τῶν ἐν Κων/πόλει δομινικανῶν, λήγοντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἀναφαίνονται αἱ πρῶται ὑπὸ ὀρθοδόξων μεταφράσεις ἔργων λατινικῶν καὶ δὴ τῶν Summae τοῦ Θωμά. Ὅστω, ὁ Δημήτριος Κυδωνῆς τὸ 1354 μεταφράζει πρῶτος τὴν Summa κατὰ Gentiles—μετὰ ταῦτα δὲ ὁ ἴδιος μεταφράζει τὸ πρῶτον μέρος καὶ τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ β' μέρους τῆς Summa, τὸ β' μέρος τὸ μετέφρασε ὁ ἀδελφός του Πρόχορος (βλ. περὶ αὐτῶν: Mercati: Procoro e Demetrio Cidone κλπ. (1931) σελ. 38 ἐπ. Jugié ἐν Ech. d' Or. τόμ. 28 σελ. 386, 392—Rackf ἐν Byz. Zeit. 24 σελ. 48). Ἡ μετάφρασις αὐτῇ σώζεται ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Βατικανοῦ ἀδημοσίευτος ἔτι, ἀν δὲ πιστεύσωμεν τὸν μεταφραστὴν εἶχε τύχην καλὴν. Ὁ αὐτοκράτωρ Καντακουζηνὸς τὴν ἀνέγνωσε καὶ τοῦ ἤρесе, ὡς καὶ ἄλλοι βυζαντινοὶ ἀξιωματοῦχοι. (βλ. τὰ κείμενα ἐν Ech. d' Or. 28 σελ. 38). Εὐ-

θὺς ἀμέσως ἐσημειώθη ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Θωμᾶ. Οὕτω ὁ Νίλος Καβάσιλας, ὁ Ἅγγελος Πανάρετος, ὁ Ματθαῖος Κοιαστῶρ, ὁ Κάλλιστος Μελινικιώτης, ὁ Γ. Βοΐλας, ὁ Ἅγγελος Ἀειδάρης, ὁ Βρυέννιος, ὁ Μακάριος ὁ Ἀγγύρας, καὶ ἄλλοι πολλοὶ γράφουν διὰ τὰ ἀντικρούσασθαι τὰς πλάνας τοῦ Θωμᾶ. Τὸ γεγονός αὐτό, ἡ σχέσις τοῦ Βαρλαάμ πρὸς τὸν Θωμαΐσμόν, ἡ ἀποστροφή τοῦ κόσμου πρὸς πᾶν τὸ δυτικόν, ἐξηγοῦν τὴν οὐσιαστικὴν ἀπώγειαν τῆς μεταφράσεως τῶν ἔργων τοῦ Θωμᾶ. Ταύτην δὲ ἀποδεικνύει ἡ ἔλλειψις ἀντιγράφων πολλῶν τῆς μεταφράσεως, ἐκτὸς τῶν ἐν Βατικανῇ ἀποκειμένων αὐτογράφων τῶν μεταφραστῶν.

Νεαρὸς ἀπὸ καθέδρας φιλόσοφος (διότι ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν) καὶ ἀνώτερος δικαστικὸς ὁ Σχολάριος στρέφει τὴν προσοχὴν του πρὸς τὸν ἀποδοκιμασθέντα Θωμᾶν. Δύναται τις μάλιστα νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ μορφοῦσις του κυρίως βασιζέται εἰς τοὺς σχολαστικοὺς τῆς δύσεως (εἶναι ζήτημα μάλιστα, ἂν ἐμελέτησεν καὶ τὸν Πλάτωνα· τουναντίον γνωρίζει Ἀριστοτέλη, Πορφύριον, Πρόκλον). Οὕτω γνωρίζομεν, ὅτι πλὴν τοῦ Θωμᾶ εἶχε μελετήσει καλῶς Duns Scotus, Ἄνσελμον, Πέτρον τὸν Ἰσπανόν, Φραγκίσκον δὲ Μόρνις κλπ. (Διὰ τὴν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Θωμᾶ Jugié ἐν Ech. 4° Or. 23, 129), τοῦ δὲ Duns Scotus, S. Guichardan Grégoire Palamas, Duns Scotus, Georgius Scholarius (1933), σελ. 177). Ὡς νεαρὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ὁ Σχολάριος μεταφράζει τὰ ἔργα τοῦ Θωμᾶ περὶ ψυχῆς VI 327—581, περὶ διακρίσεως οὐσίας καὶ εἶναι, τὸ ὑπόμνημα εἰς τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους VIII 163—256, τὸ περὶ σοφισμάτων 255—282. Ἐπίσης γράφει ἐν εὐρὺ ὑπόμνημα εἰς τὸ περὶ οὐσίας τοῦ Θωμᾶ, ἐν ᾧ συζητεῖ καὶ λύει διαφορὰ ζητήματα ἰδίᾳ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ Θωμᾶ, ἀλλ' ἐστὶν ὅτε καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων σχολαστικῶν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως προβαίνει εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς Summa. Ἡ Summa μεταφέρεται κατὰ τρόπον περιληπτικόν εἰς τὰ ἑλληνικά, παραλείπονται δηλ. ὅσα κεφάλαια διαφωνοῦν πρὸς τὰ ἡμέτερα δόγματα, ὅσα δὲ δὲν πρωτοτύπου ἐκτίθενται συντόμως, ἐνῶν τὰ πρωτότυπα τμήματα ἐν ἐκτάσει. (V 1—510, VI 1—153).

Βαθεῖα εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ Θωμᾶ, τὸν ὁποῖον ὁ Σχολάριος θεωρεῖ ὡς τὸν μεγαλύτερον φιλόσοφον, εἰς ὅλα του τὰ ἔργα, ὡς εἰς τὸ περὶ προνοίας I. 487 κ.λ.π. (Ὁ Guichardan φρονεῖ ὅτι ἡ ἐπίδρασις εἶναι μόνον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς σκέψεως καὶ κάτωθι τοῦ σχολαστικοῦ κρύπτεται ἐν τῇ Σχολαρίῳ εἰς Παλαμιστῆς, ἀντιθέτως ὁ Jugié).

Ποῖα νὰ ἦτο ἄραγε ἡ ἐπίδρασις τῶν ἔργων αὐτῶν; Δύναται τις νὰ εἴπῃ ἐλαχίστη, ἂν δὲν θέλῃ νὰ εἴπῃ οὐδεμίαν. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ ὅτι αἱ μεταφράσεις ἔχουν σωθεῖ εἰς τὰ αὐτόγραφα κυρίως τοῦ Σχολαρίου. Οὐδεὶς ἄλλος τὰς μνημονεύει. Ἐτι αὐτὸς ὁ Σχολάριος ἐπανειλημμένως ἀπολογεῖται, ὅτι δὲν λατινίζει παρὰ τὴν μεγάλην μελέτην τὴν ὁποῖαν κάμνει τοῦ Θωμᾶ. (I. 376, VIII. 4 καὶ ἄλλαχού).

Ὅχι διάφορος ἦτο ἡ τύχη τῶν πρωτοτύπων ἔργων τοῦ Σχολαρίου, καὶ τῆς μεταφράσεως τῆς λογικῆς τοῦ Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ VIII.

282—350. Ἡ μετάφρασις ἐγένετο ὡσαύτως τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἦτο διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ μετάφρασις αὐτὴ τῆς λογικῆς βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἐπιμάχου προβλήματος, ἂν τὸ ἔργον τοῦ Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ εἶναι πρωτότυπον, ἢ ἀποτελεῖ μετάφρασιν ἔργου τοῦ Ψελλοῦ. Ἄν ἦτο μετάφρασις ἔργου τοῦ Ψελλοῦ δὲν θὰ τὸ ἐγνώριζεν ἄραγε ὁ Σχολάριος; καὶ τίνα λόγον θὰ εἶχεν ἢ μετάφρασις; (βλ. περαιτέρω VII εἰσήγ. Stapper, *Thurōt autōthi mnēmion.*). Θὰ ἠδύνατο ὁμοίως νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι καὶ μὲν ἐγνώριζεν ὁ Σχολάριος τὸ ἔργον τοῦ Ψελλοῦ II. 485—III. 127—VII, 3, 266.338 ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Βοηθίου ἐγνώριζε καὶ ὁμοίως μετέφρασε τὸ περὶ ψυχῆς τοῦ Θωμά, τὸ ὁποῖον ὕστερον αὐτὸς ὁ Σχολάριος διέγνωσε ὅτι εἶναι διασκευὴ ἔργου τοῦ Βοηθίου VI. 327. Ὡστε τὸ πρόβλημα δὲν λύεται.

Τὴν σφραγιδοῦ τῆς θωμικῆς καὶ καθόλου τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας φέρει καὶ τὸ πρωτότυπον φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Σχολαρίου, δηλαδὴ τὰ Προλεγόμενα εἰς τὴν λογικὴν καὶ εἰς τὴν «Προφυρίου εἰσαγωγὴν» (VII 7—113), εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους VII 114—237, εἰς τὸ περὶ ἐρμηνείας VII 238—348 καὶ τὸ ὑπόμνημα εἰς τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους VIII 1—134—162. Εἰς ἕλα αὐτὰ τὰ ἔργα ἀκολουθεῖ — πρῶτος ἐν ἀνατολῇ — τὴν μέθοδον τῶν σχολαστικῶν, θέτει δηλ. ἐν ἀρχῇ τὸ θέμα, εἶτα τὰς ἀντιρρήσεις, κατόπιν δίδει τὴν ἀπάντησιν, τέλος δὲ προβάλλει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθ' ἕκαστον ζητημάτων.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν πρωτοτύπων ἔργων ἔδει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰ κατὰ Πλήθωνος, ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἤδη γνωστὰ ἀντιπαρερχόμεθα, μὴ ἐπιστήσαντες τὴν προσοχὴν ἢ ἐπὶ τῶν πρῶτον τὸ νῦν δημοσιευομένων. Ἄν ἐξετάσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν ἔργων θὰ ἀπαντήσωμεν διαφόρως, ἀναλόγως τοῦ κριτηρίου τὸ ὁποῖον ἐκάστοτε θὰ λάβωμεν. Σπουδαῖον εἶναι βεβαίως τὸ ἔργον τοῦ Σχολαρίου διὰ τὴν διευκρίνισιν τοῦ προβλήματος τῆς σύμβολης τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυτικῆς διανοήσεως καὶ καθὼς φαίνεται καὶ ἀντιθέτως τῆς δύσεως εἰς τὴν νέαν ἀνοήσιν τῶν γραμμῶν ἐπὶ Παλαιολόγων. Βαθυτέραν φιλοσοφικὴν ἢ λογοτεχνικὴν τίνα ἀξίαν δὲν ἔχουν δι' ἡμᾶς τουλάχιστον. Τὸ ὕψος τῶν εἶναι βαρὺ καὶ μάτην θὰ ἀναζητήσῃ τις τί τὸ πρωτότυπον ἐν αὐτῇ. Περσίνων ἐκφράζω τὴν ἐλπίδα, ὅτι δὲν θὰ πραγματοποιηθῶν οἱ φῶδοι τοῦ ἐκδότου, ὅτι θὰ εἶναι σπάνιοι οἱ ἀναγνώσται τῶν ἔργων τοῦ Σχολαρίου.

Γεώργ. Τριανταφύλλου

Παρακαλοῦνται οἱ κ.κ. Συνδρομηταὶ τοῦ Ἀρχείου Φιλοσοφίας νὰ ἀνακοινώσουν καθὲ ἀλλαγὴν τῆς κατοικίας τῶν.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Revue Philosophique de la France et de l'Étranger.

Διευθυνομένη υπό Ε. Bréhier και P. Masson - Ouriel.

Τεύχη 7 και 8, 'Ιούλιος—Αύγουστος 1939.

Περιεχόμενα. α) "Αρθρα.

Dumas (Dr G.), Th. Ribot.

Hostelet (G.), Utilité de la méthodologie scientifique comparée pour l'étude des faits sociaux.

Dessagne (L.), Quelles sont les manifestations les plus caractéristiques de la vie?

β) Κριτικά σημειώματα.

Blondel (Dr Cl.), Psychologie.

Bréhier (E.), Histoire de la Philosophie.

Τεύχη 9 — 12. Σεπτέμβριος Δεκέμβριος 1939.

Περιεχόμενα.

LA RÉVOLUTION DE 1789 ET LA PENSÉE MODERNE

Barker (E.), Edmund Burke et la Révolution Française.

Focillon (H.), L'Art et la Révolution.

Friedmann (G.), La Révolution de 1789 et quelques courants de la pensée sociale en Russie au XIX siècle.

Gouhier (H.), Saints-Simon et Auguste Comte devant la Révolution Française.

Gueroult (M.), Fichte et la Révolution Française.

Hyppolite (J.), La signification de la Révolution Française et la «Phénoménologie» de Hegel.

Stern (A.), Hegel et les idées de 1789.

Ray (J.), La Révolution Française et la pensée juridique: l'idée du règne de la loi.

Schrecker (P.), Kant et la Révolution Française.

Revue de Métaphysique et de Morale.

Ἔτος 46ον. Ἀριθ. 4. Ὀκτώβριος 1939.

Περιεχόμενα.

A Monsieur Henri Bergson.

J. Benda, Tricentenaire de Racine: Hommage de la Philosophie.

G. Davy, Pour le 250e anniversaire de Montesquieu: Remarques sur la Méthode de Montesquieu.

R. Huber, La notion du devenir historique dans la philosophie de Montesquieu.

G. Gurwitsch, La sociologie juridique de Montesquieu.

J. H. Garro, Pour le Centenaire de la Révolution Française: La Conquête de la liberté spirituelle.

P. Janet, Pour le Centenaire de Theodule Ribot.

J. Potrovici, Pour le Centenaire de Alfred Fouillée.

R. Berthelot, Paul Decoster.

Βιβλιογραφία, περιοδικά, κλπ.

Β. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Rochedieu (Ed.), La personnalité Divine. Comment faut-il l'envisager? Genève, ed. Labor.

Mandelbaum (Maur.), The problem of historical knowledge. Answer to relativism. New York, 1938.

Pratt (Carroll G.), The logic of modern psychology. New York, Macmillan 1939.

Konezewski (G.), La pensée préconsciente, Paris Alean, 1939.

Riese (Walter), L'idée de l'homme dans la neurologie contemporaine, Paris, Alean, 1938.

Sandulescu - Gondini (Constytin), Das Verhältnis von Rationalität und Irrationalität in der Philosophie Platons. — Berlin Junker u, Dohnhaupt, 1938.

Haering (Th.), Hegel, sein Wollen und sein Werk. Leipzig, Berlin, Teubner 1938.

Vleeschauer (P. H. - J.), L'évolution de la pensée Kantienne. Paris, Alean, 1939.

Campo (M.), Cristiano Wolff e il razionalismo precritico. Milano, 2 τόμ. 1939.

Browne Garnett (G.), The Kantian philosophy of space. N. York, Columbia Un. Press. 1939.

Vivante (L.), Indétermination et création. Paris, Sorlot, 1939.

Fleury (H. A.), La matière, la pensée, l'être. Paris, 1939.

Belmont (P.), Testament de Socrate. Paris, 1938.

Geremicca (A.), Spiritualità della natura. Bari, Laverga, 1939.

Sourriau (E.), L'instauration philosophique. Paris, Alcan, 1939.

Delvolvé (J.), De la matière en général et plus particulièrement de la matière noétique. Paris, Boivin, 1939.

Mavit (H.), L'intelligence créatrice. Paris, Alcan, 1939.

Bon (Fred.), Ist es wahr dass $2 \times 2 = 4$? 2 τόμοι, Leipzig, 1939.

Dupréel (E.), Esquisse d'une philosophie des valeurs. Paris, Alcan, 1939.

Reininger (R.), Wertphilosophie und Ethik. Vienne, Leipzig, Braunnüller 1939.

Le Senne (R.), Introduction à la Philosophie, Paris, Alcan.

Focillon (H.), Vie des Formes. Paris, Alcan.

Ducassé (P.-J.), Méthode et Intuition chez Auguste Comte.

Toῦ ἰδίου, Essai sur les origines intuitives du Positivisme. Paris, Alcan.

Burloud (A.), Principes d'une psychologie des Tendances. Paris, Alcan.

Calogero (Guido), La scuola dell'uomo. 1939 Firenze, G. C. Sansoni.